

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра правознавства

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

ГОРБАЧЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 347.5

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях

081 "Право"

Подається на здобуття освітнього ступеня "Магістр"

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Горбаченко Ю.В.

Керівник роботи

Василенко Леся Павлівна

доцент, кандидат юридичних наук

Житомир - 2020

Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри правознавства № ___ від " ___ " _____ 2020 р.

Завідувач кафедри правознавства

к.ю.н., доцент

Р.Д. ЛЯШЕНКО

(підпис)

" ___ " _____ 2020 р.

Результати захисту випускної кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Горбаченко Юлія Валеріївна захистила кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

Т.П. Грушевська

АНОТАЦІЯ

Горбаченко Юлія Валеріївна. Відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, 2020.

Кваліфікаційна робота містить характеристику поняття «моральна шкода», що отримана на основі вітчизняного законодавства, практики Європейського суду з прав людини та наукових праць вчених. Окреслено основну проблематику питання компенсаційних виплат за моральні страждання. Викладено обґрунтовану необхідність усунення прогалин у законодавстві з досліджуваної теми. Проаналізовано досвід відшкодування таких зобов'язань у країнах, які є членами Європейського союзу. Виявлені основні тенденції розвитку відшкодувань моральної шкоди в іноземній практиці. Встановлено значення цього досвіду для України.

Ключові слова: відшкодування моральної шкоди, деліктні зобов'язання, моральна шкода, спеціальні зобов'язання, стягнення шкоди, цивільне право.

SUMMARY

Yliia Horbachenko. Compensation for non-pecuniary (moral) damage in tort. - Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualifying work for a master`s degree in specialty 081-law.-Polissya State University, 2020.

The qualification work contains a characteristic of the concept of "moral harm", obtained on the basis of domestic legislation, the practice of the European Court of Human Rights and scientific works of scientists. The main issues of the issue of compensation for moral suffering are outlined. The author substantiates the necessity of elimination of gaps in the legislation on the topic under investigation by creating a separate legal act on compensation of non-pecuniary damage in tort obligations. The study of such obligations in the countries which are members of the European Union is analyzed. The main trends in the development of compensation for moral damage to wine-growing practices have been identified. The significance of this study for the Ukrainian.

Keywords: compensation for non-pecuniary damage, tortious obligations, non-pecuniary damage, special obligations, damages, civil law.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ1. ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО СТЯГНЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ.....	10
1.1 Теоретико-правовий аналіз відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях	10
1.2 Порядок та умови відшкодування моральної шкоди.....	14
1.3 Нормативно-правове регулювання та аналіз міжнародної практики щодо стягнення моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях	18
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	25
РОЗДІЛ2. ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СПЕЦІАЛЬНИХ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ.....	27
2.1 Відшкодування моральної шкоди особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.....	27
2.2 Відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також діями прокуратури і суду.....	29
2.3 Компенсація моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я фізичної особи.....	32
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ.....	36
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗУ	Закон України
ККУ	Кримінальний кодекс України
КПКУ	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУ	Конституція України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПВСУ	Постанова Верховного Суду України
ПІБ	прізвище, ім'я, по-батькові
ППВСУ	Постанова Пленуму Верховного Суду України
США	Сполучені Штати Америки
Фіз.осіб	Фізична особа
ЦКУ	Цивільний кодекс України
ЦПКУ	Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. Одним з обов'язків сучасної держави є турбота про добробут кожного громадянина. Специфічним та основним обов'язком України є захист та охорона нематеріальних благ особи, таких як життя, здоров'я, честь, гідність, ділова репутація.

У зв'язку з формуванням нових економічних відносин в Україні значно підвищилась кількість правопорушень в сфері цивільно-правових відносин, що вимагає підвищення рівня правового захисту, в тому числі нематеріальних благ, прав і свобод людини і громадянина України.

Актуальність теми зумовлена існуючими прогалинами в законодавстві, які пов'язані з компенсацією моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях. Причиною виникнення прогалин є відсутність чітко визначеного механізму реалізації права на відшкодування моральної шкоди. Вдосконалення нормативної законодавчої бази сприятиме зменшенню неоднозначності при розгляді справ щодо відшкодування моральних збитків, завданих особі.

Міжнародні правові угоди, стороною яких є Україна, вказують на необхідність врахування суддями при вирішенні справ про відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях, загальних принципів людиноцентризму, позиції ЄСПЛ, сформованої у його рішеннях. Актуальним є дослідження позиції ЄСПЛ у даній категорії справ та правового регулювання іноземними країнами питання виплати сатисфакції за моральні страждання.

Фундаментальними дослідженнями проблем компенсації моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях займалися Ю.С. Шемшученка, О.Г. Братель, С.А. Пилипенка, Є.О. Харитонової, Голобевої Н.Ю., О.С. Мазур, М.І. Хавронюка, В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького, С.Я. Фурси, Е. Шигапова, С.І. Шимона. Але на сьогоднішній день існує багато проблем, які залишаються не дослідженими.

Метою дослідження є вивчення проблематики відшкодування моральної шкоди у деліктній відповідальності та надання пропозицій щодо усунення недоліків та прогалин у законодавстві.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

провести теоретико-правовий аналіз відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях;

проаналізувати порядок та умови відшкодування моральної шкоди;

дослідити нормативно-правове регулювання та міжнародну практику щодо стягнення моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях;

визначити особливості стягнення моральної шкоди на користь особи, яка постраждала від кримінального правопорушення;

проаналізувати порядок відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також діями прокуратури і суду;

визначити особливості компенсації моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я фізичних осіб.

Предметом дослідження є відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають в наслідок заподіяння моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи складають дослідницькі методи: емпіричні та теоретичні (розділ 1, підрозділи 1.1, 1.2); загальнонаукові та спеціальні методи пізнання (розділ 1, підрозділи 1.2, 1.3), вивчення та аналіз наукової літератури (розділ 1, 2, підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2), вивчення та узагальнення законодавства України та судової практики з приводу повного дослідження проблемних питань щодо особливостей відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях (розділ 2, підрозділи 2.1, 2.2), порівняльно-правовий та нормативно-аналітичний методи при аналізі національного законодавства та міжнародних договорів, ратифікованих Україною (розділ 2, підрозділ 2.3), а також практичної реалізації норм законодавства у діяльності судів (розділ 1, підрозділ 1.3), метод синтезу та логічний метод (розділ 2, підрозділи 2.1, 2.2), системний та статистичний

методи (розділ 2, підрозділи 2.1, 2.2), а також методи дедукції, індукції та аналогії (розділ 1, 2).

Апробація результатів дослідження. Окремі результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та науково-практичних конференціях, а саме: IV Всеукраїнській науково-практичній конференції "Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до 70-річчя прийняття Загальної декларації прав людини)", що відбулася у Житомирському державному університеті імені Івана Франка 06.12.2018 р.; VII Міжнародній науково-практичній конференції "Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі", що відбулася у Житомирському національному агроекологічному університеті 18.04.2019 р., м. Житомир.; Міжнародній науково-практичній конференції "Сучасні погляди на актуальні питання правових наук", що відбулася у м. Запоріжжя 27-28.11.2020 року.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні висновки та практичні пропозиції, сформульовані у даному дослідженні, можуть бути використані у навчальній, нормотворчій та практичній діяльності щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства.

Структура кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, сімох підрозділів, висновків, списку використаних джерел (40 найменувань).

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВІДНОСИН ПРИ СТЯГНЕННІ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

1.1. Теоретико-правовий аналіз відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях

В наш час особливої актуальності набуває питання щодо, створення чіткого механізму реалізації прав людини на компенсацію моральної шкоди.

"Відшкодування моральної шкоди" є новим поняттям у порівнянні з поняттям "відшкодування матеріальної шкоди", адже історія нашої держави вказує на те, що раніше цивільне право не передбачало такого способу захисту прав та інтересів громадян.

Чинне законодавство України містить визначення дефініції поняття "моральна шкода", а саме це певні немайнові витрати в наслідок спричинення фізичних чи моральних страждань, чи інших негативних явищ, що були заподіяні фізичній чи юридичній особі в наслідок вчинення правопорушення. Відповідно до ПВСУ від 31 березня 1995 року "Про судову практику в справах про відшкодування моральної шкоди", моральною шкодою є приниження честі, гідності, ділової репутації та престижу, моральні переживання, у зв'язку з нанесеною шкодою для здоров'я, шкоді, що виникла у зв'язку з незаконним затриманням та перебуванням особи під слідством [31].

На відміну від зобов'язань, що виникають з офіційно укладених угод, цей вид зобов'язань виникає з порушення природних прав людини, що не прописуються у договорах, а є загальновідомими. Таке зобов'язання має назву деліктного. Воно виникає саме в тих відносинах, де заподіювач не перебуває в зобов'язальних відносинах із потерпілим, а моральна шкода виникає з необережності та легковажності винної особи.

Проте відсутність будь-яких домовленостей між сторонами до моменту заподіяння шкоди не говорить про те, що між ними не могло існувати інших цивільно – правових відносин.

Поняття моральної шкоди є суб'єктивним, особливо у випадку нарахування відшкодування матеріальної шкоди у грошовій формі. Виникнення

моральної шкоди безпосередньо пов'язане як з обставинами справи, так і з постраждалою особою, оскільки негативні наслідки правопорушень є індивідуальними для кожної особи [1; с.346].

До об'єктів деліктних зобов'язань належать досить широке коло суспільних відносин, що виникають із обов'язку заподіювача шкоди відшкодувати завдані збитки потерпілій особі. Порушені матеріальні права поновлюються в натуральному вигляді або фінансовою компенсацією. Наприклад, у випадку заподіяння шкоди здоров'ю чи раптової смерті потерпілого здійснюється компенсація втраченого доходу.

Наявність моральної шкоди є індивідуальною ознакою у справах щодо відшкодування шкоди, у деліктних зобов'язаннях. Відповідно, вчинення правопорушення стосовно певної особи свідчить про можливість, але не обов'язковість виникнення моральної шкоди. Судова практика свідчить про те, що суттєвими обставинами, у яких полягає негативний емоційний та психологічний стан потерпілого, може бути: неможливість продовження активного громадського життя, втрата основної роботи, вимушена зміна професії, погіршення відносин з оточенням.

У науковій літературі питання відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях розглядаються у двох аспектах: як правовий інститут, як правовідносини.

Зобов'язання, що виникають з заподіяння моральної шкоди неправомірною поведінкою, як правовий інститут, являють собою сукупність норм, які регулюють відносини, пов'язані з заподіянням шкоди, завданої учасниками цивільних відносин. Правовий інститут відшкодування шкоди і правовідносини з заподіяння моральної шкоди нерозривно пов'язані між собою, оскільки наявність відповідних норм у цивільному законодавстві є підґрунтям виникнення відповідних прав та обов'язків[2; с.120].

Стосовно моральної шкоди більшу актуальність має термін "компенсація", а не "відшкодування", який використовується в ЦКУ. Враховуючи близькість за змістом та співвідношення вищезгаданих понять,

вони не є тотожними. Саме через нематеріальну сутність заподіяної шкоди неможливо визначити витрати потерпілого та їх абсолютну еквівалентність матеріальним благам. При компенсації моральної шкоди відшкодовується лише певна частина порушених прав, певний відсоток. Таке поновлення прав може бути у вигляді заміни втраченого блага на схоже, подібне за обсягом і характером, поновленні втраченого права, або у поверненні в первісний стан прав і обов'язків постраждалого.

Такий абстрактний характер компенсації порушених прав зумовлений індивідуалізованістю шкоди, тобто моральна шкода залежить від особливостей постраждалої особи, індивідуального негативного впливу наслідків правопорушення.

Спричинені втрати лише замінюються іншими цінностями, тому в таких випадках актуально вести мову саме про компенсацію, як про можливість заміни понесених втрат відповідними матеріальними цінностями.

Однією з головних особливостей відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях є те, що механізм реалізації та самі правові норми врегульовані низкою нормативних актів. Право на відшкодування моральної шкоди, зокрема, передбачено ЗУ "Про захист прав споживачів", ЗУ "Про звернення громадян", ЗУ "Про режим іноземного інвестування", ЗУ "Про авторське право і суміжні права", ЗУ "Про телебачення та радіомовлення", ЗУ "Про об'єкти підвищеної небезпеки" ЗУ "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", а саме компенсація моральних страждань внаслідок дискримінації та сексуальних домагань, ЗУ "Про охорону прав та зазначення походження товарів", ЗУ "Про жертви нацистських переслідувань", ЗУ "Про доступ до судових рішень", ЗУ "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів", Кодексом законів про працю України. Перераховані нормативно-правові акти конкретизують умови відшкодування моральної шкоди та розміри таких відшкодувань [21], [22], [15], [30], [33], [23], [19], [27], [18], [17], [24], [8].

Відповідно до ЗУ "Про порядок відшкодування шкоди завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду" моральна шкода може бути виплачена особам, які були незаконно притягнені до кримінальної відповідальності, до яких неправомірно був застосований арешт, незаконно застосований запобіжний захід тощо [28].

Моральна шкода в деліктних зобов'язаннях є індивідуалізованою, а отже може бути відшкодована лише безпосередньо потерпілій, в наслідок порушення прав, особі. Винятком є виплата компенсаційних витрат особам, які набули права на відшкодування моральної шкоди, у зв'язку зі смертю потерпілого [36; ст.1168]. До числа осіб, котрі набули права на подібні відшкодування відносяться близькі родичі або особи, що на законних підставах проживають разом з померлим.

Специфічним суб'єктом права на відшкодування моральної шкоди є юридична особа. Науковці та фахівці права не дійшли згоди з приводу того, чи може юридична особа бути носієм права на моральну компенсацію [4; с.125]. У такій ситуації коректним буде використовувати термін "немайнова шкода", так як поняття "моральної" шкоди є характерним для фізичних осіб, а отже засновників юридичної особи. Немайнова шкода завдана юридичній особі може проявлятися як завдання шкоди діловій репутації, а отже і зменшенні доходу, що призведе до духовних страждань фізичної особи, що є засновником підприємства.

З розвитком технологій та мережі інтернет, поширення набули порушенням природних прав особи, шляхом розміщення недостовірної інформації у соціальних мережах. Така інформація може стосуватися як фізичної так і юридичної особи. Порушення права на повагу честі і гідності особи, ділової репутації юридичної особи - у такий спосіб відбувається порушення немайнових прав [4; с.110]. У такому випадку відшкодування моральної шкоди буде мати безпосереднє місце. З огляду на абстрактний характер порушення, матеріальна шкода може виникнути у особливих

випадках, наприклад як компенсація упущеного доходу юридичною особою. Цікавим є те, що у такій категорії справ вимога про відшкодування моральної шкоди буде першочерговою у порівнянні з матеріальною шкодою. Важливою у даному випадку є і форма компенсації. Виходячи з рішень ЄСПЛ достатньою санкцією може бути спростування недостовірної інформації, публічне вибачення та безпосереднє визнання вини особою.

1.2. Порядок та умови відшкодування моральної шкоди

У світі широко поширена практика відшкодування моральної шкоди. В Україні відшкодування моральної компенсації є відносно новим явищем. Це пов'язано з низькою поінформованістю населення про свої права і важкістю у доведенні факту заподіяння моральної шкоди. Поняття оцінки доказів, що підтверджують наявність та обсяг морального збитку - суб'єктивне, тому визначити суму компенсації складно. Це, на мою думку, і є причиною відсутності чітко визначеного механізму відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях.

Порядок розрахунку моральної шкоди запропонований в Проекті ЗУ "Про регулювання діяльності з визначення розміру моральної (немайнової) шкоди". У Проекті визначені суб'єкти, які мають право на визначення ступеня тяжкості завданої моральної шкоди та матеріального еквівалента стражданню, тобто компенсації:

- суб'єкти господарювання, незалежно від їх форм власності, в складі яких працює хоча б один фахівець з визначення розміру моральної шкоди та інформація про яких міститься в Державному реєстрі суб'єктів визначення розміру моральної шкоди;

- особи, які отримали кваліфікаційне свідоцтво фахівця з визначення розміру моральної шкоди [29].

Проект закону визначає умови та порядок визначення факту заподіяння моральної шкоди для подальшого відшкодування збитку, а саме:

- зафіксувати скоєне проти потерпілого правопорушення в відповідних правоохоронних органах;

- надати всі можливі докази для доведення в суді факту і обставин протиправних дій проти особи.

У випадку кримінального правопорушення більшість доказів збирає слідчий та прокурор, а в цивільному або адміністративному процесі - сам потерпілий (його законний представник).

Для відшкодування моральної шкоди потерпілому необхідно виконати наступні дії:

- надати всі наявні докази порушення права, в наслідок якого заподіяно моральних збитків;

- надати пояснення з приводу обставин справи і негативних наслідків правопорушення, що вплинули саме на його моральний стан;

- привести наявні факти та докази особистих обставин, що підсилюють, на його думку, обсяг завданих йому моральних страждань в порівнянні з іншими людьми у схожих ситуаціях;

- навести докази порушення нормального морального стану, спричиненого правопорушенням та негативних наслідків у повсякденному житті постраждалої особи;

- написати заяву про згоду на дослідження збитків уповноваженою особою та надання особистих даних у суді [29].

При вирішенні питання щодо задоволення позовних вимог у справах про відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях, судом має бути проведено дослідження і аналіз правозастосування Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ норм права у схожих правовідносинах, здійснений аналіз практики рішень ЄСПЛ.

Згідно статті 55 КПКУ, потерпілий в кримінальному провадженні - це фізична особа, якій злочином заподіяно майнову, моральну, фізичну шкоду. Права у потерпілого виникають з моменту подання ним заяви про вчинення злочину [10; ст.55].

Положення статті 128 КПКУ передбачають, що позовна заява про відшкодування моральної шкоди заподіяної злочином в кримінальному провадженні має відповідати вимогам, що пред'являються до позовів, які подаються в порядку цивільного судочинства. Перед тим як подати позов до суду, необхідно переконатися в тому, що позов відповідає вимогам передбачених статтею 119 ЦПКУ [10; ст.128].

Отже, позовна заява у цивільному позові повинна містити:

- реквізити суду, до якого буде подана позовна заява про відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях;
- зміст позовних вимог;
- ПІБ позивача і відповідача, адреса проживання, номери засобів мобільного зв'язку, якщо такі відомі;
- ціну позову;
- виклад позовних вимог;
- наведення доказів, що підтверджують кожну обставину, наявність можливих підстав для звільнення від доказування;
- перелік документів, які додаються.

Якщо позовна заява подається третіми особами, що являються офіційними представниками потерпілого, до заяви додається копія документа, що підтверджує повноваження особи [38].

У випадку коли жертвами злочину є малолітні і неповнолітні особи, позовна заява подається одним з батьків або законним представником. У такому випадку, судом залучають до участі у справі представників органу опіки і піклування.

Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статті 119 ЦПКУ, або не сплачено судовий збір (у разі подання позовної заяви в цивільному процесі), виносить ухвалу, в якій зазначаються підстави для залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків, який не може перевищувати п'яти днів з дня отримання позивачем ухвали [38; ст.119].

Якщо у потерпілого протягом певного проміжку часу, після першого відрахування компенсаційних виплат моральної шкоди, спостерігається погіршення морального та фізичного стану, втрата працездатності, наприклад, встановлення інвалідності, розмір компенсації за моральну шкоду може підлягати перегляду та оскарженню з приводу збільшення суми виплат пропорційно завданій шкоді.

Альтернативою збільшення розміру щомісячних компенсаційних виплат є одноразова виплата компенсації витрат на лікування та відшкодування втрачених доходів, коли неможливість виконувати робочі обов'язки виникла внаслідок моральних страждань потерпілої особи. У разі виникнення нових обставин, які впливатимуть на зниження розміру моральної компенсації та визнання заподіювачем шкоди своєї вини у суді, а також наявності висновків медичної експертизи - розмір компенсаційних виплат оскарженню не підлягає [12].

Моральна шкода завдана органами державної влади та їх посадовими особами відшкодовується державою. Так, наприклад, у разі накладення штрафних санкцій Державною податковою інспекцією за не вказання у податковій декларації джерела доходу та грошових коштів або цінних паперів, які були отримані відповідно договору про відступлення права вимоги, особа має право оскаржити дане рішення державного органу, можливо вже постанову суду і виконавчий документ та у подальшому стягнути моральну компенсацію, за завдані душевні страждання та переживання, які виникли через незаконні рішення органів Податкової інспекції. Незаконність рішення щодо накладення грошового стягнення обумовлена тим, що боргові зобов'язання, які передаються в обмін на грошові кошти або цінні папери не є об'єктом стягнення податку.

1.3. Нормативно-правове регулювання та аналіз міжнародної практики щодо стягнення моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях

Існує ряд нормативно-правових актів, які визначають головним обов'язком демократичної країни належне забезпечення прав і свобод людини.

Преамбула до Загальної Декларації прав людини, Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, закріплює положення щодо визнання гідності людини, рівних та невід'ємних прав - основою свободи, справедливості та загального миру. Преамбула до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права визначає, що всі права людини взаємопов'язані з гідністю особистості [3], [13].

Головною особливістю відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях є те, що порядок відшкодування регулюється не тільки ЦКУ, а й законами, міжнародними угодами, що ратифіковані Україною та доповнюється позицією ЄСПЛ, яка викладена у відповідних рішеннях. Отже, право на компенсацію моральної шкоди передбачено ЗУ "Про захист прав споживачів", ЗУ "Про звернення громадян", ЗУ "Про авторське право і суміжні права", ЗУ "Про телебачення та радіомовлення", ЗУ "Про об'єкти підвищеної небезпеки" ЗУ "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", а саме компенсація моральних страждань внаслідок дискримінації та сексуальних домагань, ЗУ "Про охорону прав та зазначення походження товарів", ЗУ "Про жертви нацистських переслідувань", ЗУ "Про доступ до судових рішень", ЗУ "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів", Кодексом законів про працю України, Цивільним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, Конституцією України, ЗУ "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини", Загальною Декларацією прав людини [16]. Наведений перелік нормативно-правових актів не є вичерпним, питання відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях міститься і у інших нормативних документах у вигляді відсилання до первинних норм.

Обов'язковими умовами відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях є протиправність дій та наявність вини особи - заподіювача. Моральна шкода підлягає відшкодуванню у грошовій або іншій можливій формі. Розмір компенсації моральної шкоди визначає суд, з огляду на наведені докази, незалежно від відшкодування майнової шкоди [2; с.214].

Відповідно до статей 56 та 62 КУ і чинного законодавства постраждала особа має право на компенсацію моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення її прав, свобод та законних інтересів. Право на відшкодування моральної (немайновою) шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод людини і громадянина [7; ст.56, 62].

Відповідно кожен із нормативних актів конкретизує умови виникнення права на відшкодування моральної шкоди та можливий розмір такого відшкодування. Згідно з ЗУ "Про порядок відшкодування шкоди, завданої особі незаконними діями органів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, прокуратури і суду" відшкодування моральної шкоди можливе в тих випадках, коли незаконними діями правоохоронних органів була завдана моральна шкода громадянину, що призвело до порушення нормальної організації його життєдіяльності [28; ст.4].

Важливе значення має характер норм, що використовуються для розмежування позадоговірної та договірної відповідальності та класифікують шкоду, для правильного відшкодування.

Особливістю відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях є те, що вона може бути відшкодована особам, що на законних підставах, мають право на одержання компенсації у випадку смерті потерпілої особи.

Цивільним законодавством, а саме частина 2 статті 1168 ЦКУ, визначено, що до осіб, які мають право на відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях, завданої смертю фізичної особи, належать: чоловік, дружина, батьки, діти, а також особи, які проживали з померлим однією сім'єю [36; ст.1168]. Право на відшкодування моральної шкоди мають вдова (вдівець), тобто жінка та чоловік, між якими у встановленому законом порядку було

zareєстровано шлюб в органах державної реєстрації актів цивільного стану. Діти (в тому числі усиновлені), набувають права на відшкодування моральної шкоди лише у тому випадку, коли щодо них встановлено батьківство (материнство) померлої особи. Таке ж правило існує і щодо батьків (усиновлювачів) [35; с.345].

Цивільним законодавством передбачено звернення до суду з метою захисту та поновлення порушених прав, як один із способів захисту цивільних прав [36; ст.16].

Юридичною підставою для виникнення позадоговірної відповідальності є склад цивільного правопорушення [36; ст.1185].

Визначення моральної (немайнової) шкоди міститься у статті 23 ЦКУ та Постанові Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" від 31.03.1995 № 4.

Стаття 23 ЦКУ закріплює, право особи на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав [36; ст.23].

Моральна шкода не має економічного змісту, тому визначення розміру компенсаційних виплат не має чітко визначеного порядку. Визначення змісту шкоди та пов'язаних із нею втрат індивідуалізує справу, шляхом окремого та деталізованого дослідження доказів. Наприклад, моральна шкода заподіяна каліцтвом, є наслідком зниження рівня працездатності, який призводить до зменшення доходу постраждалої особи. У такому випадку визначення моральної шкоди очевидно пов'язано з матеріальною і її можна обрахувати у грошовому еквіваленті, на основі доказів. Внаслідок знищення фотографії близької людини іншій людині були спричинені душевні страждання. У даному випадку буде мати місце компенсація лише моральної шкоди, доведення якої стає набагато важчим процесом та з'являються складнощі у обрахуванні грошової виплати.

Відповідно статті 107 ЦПКУ всі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами [38; ст.107].

У частині 4 статті 23 ЦКУ зазначено, що моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, та не взаємопов'язана з розміром цього відшкодування [36; ст.23]. Моральна шкода підлягає відшкодуванню незалежно від майнової шкоди. Розмір компенсації повинен бути еквівалентним завданій моральній шкоді [36; ст.23].

Правове регулювання інституту відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях є недосконалим через відсутність єдиного нормативного акту. З огляду на це судді, при розгляді справ щодо компенсації моральної шкоди повинні керуватися практикою ЄСПЛ. Процес приведення законодавства України у відповідність міжнародним угодам є повільним. Це зумовлено недосліджуваністю проблематики саме механізму реалізації права на відшкодування моральної шкоди, а також поділом думки вчених та фахівців щодо актуальності розмежування грошової компенсації моральної та матеріальної шкоди.

Незважаючи на те, що інститут відшкодування моральної шкоди займає вагоме місце в вітчизняному законодавстві, його застосування на практиці виявляє низку колізій та прогалин.

На мою думку, очевидними прогалинами у законодавстві України є невизначеність кола осіб, які мають право претендувати на відшкодування моральної шкоди, відсутність системи розрахунку суми компенсації, а також, проблеми, пов'язані з неоднозначністю визначення дефініції поняття "моральна шкода", зумовленої наявністю відмінних визначень у великій кількості нормативно-правових актів та міжнародній правовій доктрині, відсутність чітко визначеного механізму реалізації відшкодування моральної шкоди.

В силу проблем, пов'язаних із застосуванням положень законодавства про відшкодування немайнової шкоди, в Україні вже сформувалася досить суперечлива судова практика, яка потребує оперативного законодавчого врегулювання.

Дослідивши питання відшкодування моральної шкоди в різних правових системах можна зробити наступні висновки.

Англійське право при відшкодуванні шкоди не встановлювало жодних відмінностей між матеріальною і нематеріальною шкодою. Визначення наявності заподіяної моральної шкоди та розміру її відшкодування цілком залежало від цілого ряду умов, зумовлених особливостями індивідуалізації складів цивільних правопорушень [39; с.104].

В Німеччині з давніх часів розроблявся інститут грошового відшкодування за біль та страждання тіла, що став основою сучасного інституту моральної шкоди [39; с.105].

Допускалася компенсація моральної шкоди і болгарським Законом "Про зобов'язання і договори". Він передбачає відшкодування немайнової шкоди та оцінку страждань судом по справедливості. Вважається, що уникнути оціночних суджень в такій ситуації неможливо.

Сьогодні в Болгарії в якості доказів розміру моральної шкоди використовують показання свідків і висновки судово-медичних експертиз. Встановлені приблизні розміри компенсаційних виплат, а саме людське життя оцінюється приблизно в межах 15 000-20 000 левів (6000-8000 євро), моральна шкода, заподіяна внаслідок тяжких тілесних ушкоджень - 5000-9000 левів, тілесних ушкоджень середньої тяжкості - 2500-4000 левів, але все це відносно, звичайно розмір відшкодування визначається з урахуванням конкретних обставин справи [39; с.105].

В системі англо-американського загального права успішно функціонує принцип сингулярного делікту, при якому суду надана найбільша самостійність і незалежність від приписів закону, що дозволяє максимально детально підходити до розгляду конкретної справи.

У рішеннях ЄСПЛ відсутнє визначення механізму розрахунку моральної шкоди. Так розмір компенсаційних витрат залежить від індивідуалізації шкоди у кожному конкретному випадку. Особливістю судових рішень ЄСПЛ даної категорії справ є відсутність мотивації при визначенні розміру моральної шкоди.

У справі Карабет та інші проти України №38906/07, №52025/07 від 17.01.2013 року ЄСПЛ призначив виплату моральної компенсації лише сімнадцяти з вісімнадцяти заявникам при цьому зменшивши розмір позовних вимог на половину, аргументуючи надмірністю зазначеної суми [5].

ЄСПЛ у своїх рішеннях як альтернативу грошовій компенсації може визначити публічне визнання провини та вибачення. Аргументація полягає у тому, що встановлення факту заподіяння шкоди не може вплинути на зменшення душевного болю та страждань заявника.

На мою думку, прогалиною законодавства України є невизначеність правового регулювання відшкодування моральної шкоди завданої помилкою працівника медичної установи, фармацевта, виробника ліків. У США позивач може виграти справу про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю неякісним ліками навіть в тому випадку, якщо не встановлено, хто саме їх виготовив.

Останнім часом в американському праві помітна тенденція до проведення психологічних та інших експертиз для визначення права на відшкодування психічної (моральної) шкоди і її розміру. Це пов'язано з новими науковими досягненнями в області медицини, біології та психології, а також з тим, що виявити моральну шкоду без проведення відповідних досліджень психологами і психіатрами практично неможливо і тим більше складно визначити розмір цього специфічного виду шкоди.

Питання визначення розміру моральної (немайнової) шкоди є одним з найскладніших і дискусійних. Досконала система та правовий механізм реалізації права на відшкодування моральної шкоди нерозроблені жодною з країн, це зумовлено необхідністю індивідуалізації кожного окремого випадку.

ВИСНОВОК ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. У чинному законодавстві України моральна шкода визначена як певні немайнові витрати в наслідок спричинення фізичних чи моральних страждань, чи інших негативних явищ, що були заподіяні фізичній чи юридичній особі в наслідок здійснення правопорушення. На мою думку, стосовно моральної шкоди більш актуальним є термін "компенсація", а не "відшкодування", який використовується в Цивільному кодексі України. Проблемні питання щодо відшкодування моральної шкоди, а саме прогалини у ЦКУ врегульовані у великій кількості нормативно-правових актів, що регулюють відносини у окремих сферах життя людини. Суди при вирішенні справ щодо компенсації моральної шкоди мають використовувати та керуватися практикою ЄСПЛ.

2. У національному законодавстві України та міжнародних угодах немає чітко визначеного механізму реалізації норм щодо відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях, єдиної системи розрахунку розміру компенсаційних виплат, що ускладнює процес розгляду справ такої категорії. Проект закону, що мав би усунути недоопрацьовані у законодавстві аспекти, залишається лише на стадії проекту, що аргументоване складністю та індивідуалізацією кожної справи.

Законодавством передбачено особливості відшкодування моральної шкоди, завданої злочином. Позовна заява про відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином в кримінальному провадженні, має бути окремим цивільним позовом та відповідати вимогам, що пред'являються до позовів, які подаються в порядку цивільного судочинства. У випадку коли жертвами злочину є малолітні і неповнолітні особи, позовна заява подається одним з батьків або законним представником дитини.

3. Низкою нормативно-правових актів визначено право на компенсацію моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях, а також за яких умов та в якому порядку така компенсація проводиться. Однак законодавство України має прогалини та колізії у регулюванні питання виплати компенсації за заподіяну моральну шкоду у деліктних зобов'язаннях та немає чітко визначеного

механізму реалізації. Ратифікувавши міжнародні договори, Україна взяла на себе зобов'язання у врахуванні при розгляді справ судової практики ЄСПЛ, що по суті дало можливість особам довести порушення своїх прав у ще одній судовій інстанції.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У СПЕЦІАЛЬНИХ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

2.1 Відшкодування моральної шкоди особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення

КПКУ визначає, що учасниками кримінального процесу щодо відшкодування моральної шкоди, завданої діянням, яке визначене Кримінальним кодексом України як злочин, є потерпіла особа та цивільний позивач.

Цивільний позов про відшкодування моральної шкоди заявляється під час судового розгляду кримінальної справи. У разі якщо заподіювачем є неповнолітня особа з мотивів гуманності та незаподіяння шкоди неповнолітньому досудове розслідування може бути закінчене, за умови, що постраждала особа та неповнолітній (його законні представники) дійшли письмової згоди про примирення. Така мирова угода не позбавляє можливості застосування до неповнолітнього заходів виховного характеру, а постраждалу особу - заявлення цивільного позову про відшкодування моральної шкоди. Наявність можливості примирення у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення є превентивним заходом та таким, що стимулює перевиховання особи та невчинення у майбутньому порушень закону, а також стимулює особу до поваги до приписів права та суспільства в цілому.

Цивільним позивачем є фізична особа, яка пред'являє позов, згідно правил визначених КПКУ та якій злочином завдано майнової та/або немайнової шкоди [10; ст.61].

Цивільний позов про відшкодування моральної шкоди подається або до слідчого органу, або до суду. Він може бути заявлений як в порядку кримінального, так і в порядку цивільного судочинства.

КПКУ містить вимоги щодо пред'явлення позову про відшкодування моральної шкоди: 1. встановлення та набуття особою процесуального статусу потерпілого; 2. роз'яснення судом потерпілому права подати цивільний позов та

порядок його подання; 3. цивільний позов має бути заявлений до постановлення обвинувального вироку; 4. у разі подання потерпілим скарги щодо порушення його прав, самостійно, вимоги про компенсацію немайнової шкоди зазначаються у скарзі [10; ст.6], [9].

Проблемним є питання правильного визначення суб'єкта, якому завдана моральна шкода, в наслідок злочину. Якщо особа померла, тобто зазнала в наслідок кримінального правопорушення незворотніх наслідків, вона не може відчувати духовних страждань і не може виступати у кримінальному процесі як правомочний суб'єкт. У такому випадку право на компенсацію моральних збитків та процесуальні права і обов'язки постраждалої особи переходять до батьків, опікунів, близьких родичів.

Постанова Великої палати ВС від 16.01.2019 року у справі №439/397/17 регламентує механізм реалізації інституту примирення у справах щодо злочинів, наслідком яких є смерть потерпілого. Головною думкою суддів є те, що право на примирення є природним правом та не може існувати окремо від особи, яка є його носієм [14]. Отже, реалізація права на примирення і відшкодування збитків не може бути передана іншій особі. Такі положення судової практики не скасовують право правонаступників та представників особи на отримання виплати компенсаційних витрат та відшкодування моральної шкоди, яка завдана безпосередньо їм як окремому самостійному суб'єкту таких відносин.

Відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, прокуратури, попереднього слідства, суду, а саме вказівка на компенсацію та її розмір, визначаються в ухвалі суду першої інстанції [28]. Розмір моральної шкоди, яка підлягає компенсації, у разі незаконного тримання під вартою або незаконного засудження особи, визначається з врахуванням розміру місячної мінімальної заробітної плати, встановленої на час розгляду справи. Розрахунок проводиться наступним чином: один місяць незаконного тримання під вартою прирівнюється до суми однієї місячної мінімальної

заробітної плати. Компенсація у даному випадку проводиться за рахунок державного бюджету.

Питання відшкодування немайнової шкоди, завданої особі кримінальним правопорушенням врегульоване статтею 1177 ЦКУ, у деяких випадках ЗУ "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду", судовою практикою, а також практикою ЄСПЛ.

Прогалини у національному законодавстві щодо виплати компенсації за моральні страждання, завдані особі кримінальним правопорушенням були частково врегульовані з моменту ратифікації Україною міжнародної угоди - Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Через те, що держава взяла на себе обов'язок виплати компенсації постраждалій особі, а суми такої сатисфакції обраховуються у міжнародній валюті (євро), виникла необхідність вдосконалення вітчизняного законодавства до рівня належного розгляду українськими судами справ про відшкодування немайнової шкоди.

2.2. Відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також діями прокуратури і суду

Проблеми регулювання відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури та суду, займають вагоме місце у дослідженні правозастосовної практики.

Будь-які помилки в діяльності органів державної влади є недопустимими. Вони призводять до порушення конституційних прав людини на свободу і особисту недоторканість, приниження її честі, гідності і ділової репутації, внаслідок чого спричиняють не тільки майнові збитки, а й моральні страждання фізичної особи. Це стає підставою для виникнення специфічних суспільних відносин, а саме зобов'язання з відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю правоохоронних органів.

Необхідно переконувати будь-кого в тому, на скільки сильно страждає людина, яка стала жертвою судових чи слідчих помилок - відсутня. Для багатьох людей компенсація моральної шкоди, є набагато важливішою, ніж відшкодування майнової шкоди.

Згідно статті 1 Закону України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду", до незаконних дій, які є підставами відшкодування моральної шкоди, віднесено: - незаконне засудження; - незаконне повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; - незаконне взяття і тримання під вартою; - незаконне проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки майна; - незаконне накладення арешту на майно; - незаконне відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; - незаконне застосування адміністративного арешту чи виправних робіт; - незаконна конфіскація майна; - незаконне накладення штрафу; - незаконне проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених ЗУ "Про оперативно-розшукову діяльність", ЗУ "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" та іншими актами законодавства [28; ст.1], [25], [26].

На підставі цієї норми, можна стверджувати, що деліктне зобов'язання з відшкодування моральної шкоди, завданої органами державної влади, наділені рядом особливостей. Такі особливості викладені та врегульовані нормами ЗУ "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду", а саме специфічними є відповідальність та форми відшкодування шкоди, завданої посадовими і службовими особами органу дізнання, досудового розслідування, прокуратури або суду.

Особливістю відшкодування моральної шкоди органами держави є специфічність суб'єкта - заподіювача шкоди. Заподіювачами шкоди будуть

правоохоронні та судові органи, до яких належать: оперативно-розшукові органи, підрозділи кримінальної та спеціальної поліції, державне бюро розслідувань, Служба безпеки України, служба внутрішньої розвідки України, Державна прикордонна служба, управління державної охорони, органи доходів і зборів, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, розвідувальний орган Міністерства оборони України, Національне антикорупційне бюро України, органи досудового розслідування: слідчі підрозділи, органи Національної поліції, органи безпеки, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань, підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; органи прокуратури; судові органи [25; ст.5], [10; ст.38].

Службові та посадові особи, діями яких завдається шкода, діють від імені держави, що делегує їм обов'язки у певних сферах. Отже, особливістю відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях є те, що відповідальність за завдану шкоду несе держава Україна.

Якщо моральна шкода завдається внаслідок незаконної дії або бездіяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудового розслідування, прокуратури або суду, то вона відшкодовується на загальних підставах, відповідно до статей [36; ст.1173-1175].

Наявність протиправності як характерної ознаки вказаної вище поведінки має бути підтверджена постановленням судом виправдувального вироку, скасуванням незаконного вироку суду, закриттям кримінальної справи органом досудового розслідування, а також винесенням відповідного акта про закриття провадження у справі [40; с.51].

Для того, щоб визнати дії протиправним, необхідна наявність доказів, які реабілітують особу, якій завдано моральної шкоди. В іншому випадку, коли ці діяння не підтверджуються реабілітуючими особу обставинами (наприклад, кримінальна справа закрита на підставі закону про амністію або акта помилування), право на відшкодування завданої моральної шкоди не виникає.

Окрім цього, не має право на відшкодування завданої моральної шкоди також і фізична особа, яка у процесі досудового розслідування перешкоджала з'ясуванню обставин і цим сприяла незаконному притягненню до кримінальної відповідальності [40; с. 432].

2.3. Відшкодування моральної шкоди, завданої життю чи здоров'ю фізичної особи

Відповідно до Конституції України, кожен громадянин має право на життя, на охорону здоров'я та медичну допомогу. Зокрема, у статті 3 КУ сказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека являються в Україні найголовнішою соціальною цінністю. Дані положення закріплені і рядом нормативно-правових актів [7; ст.3].

У статті 25 Загальної декларації прав людини зазначено, що кожна людина має право на задовільний життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її та її родини [3; ст.25]. Охорона права на життя та здоров'я декларується у статті 2 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [6; ст.2]. Ці права визначені також ЦКУ, і віднесені до категорії природних прав фізичної особи. Відповідно до чинного цивільного законодавства право на життя, право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на особисту свободу, право на донорство, є особистими немайновими благами, що визначаються як блага, які позбавлені майнового змісту, нерозривно пов'язані з суб'єктом права, не можуть бути відчуженими, а також є визнаними суспільством і потребують правової охорони [36; ст.281-284, ст.289-290].

Наукою цивільного права сформульовано правило, згідно з яким для захисту нематеріальних благ одночасно можуть бути використані як спеціальні, так і загальні способи захисту. До загальних способів захисту відносять відшкодування завданих збитків та компенсацію моральної шкоди [37; с.312].

Розглядаючи питання щодо компенсації моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я, каліцтвом, смертю фізичної особи, необхідно звернути увагу на те, що поняття "здоров'я" не може бути відокремленим від поняття "життя". В законодавстві відсутнє офіційне визначення понять "здоров'я" і "смерть", тому в даному випадку для дослідження, важливе значення представляють поняття, які напрацьовані багаторічним досвідом, і можуть бути сформульовані таким чином: "здоров'я" - це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби та фізичних вад [37, с. 312].

Поняття "каліцтво" окреслює дві основні категорії: травмування та професійне ушкодження здоров'я. Травмування характеризується раптовим зовнішнім впливом на організм, внаслідок чого йому заподіюється фізичне ушкодження. Професійне захворювання визначається як таке ушкодження здоров'я, що передбачене чинним законодавством та стало наслідком неодноразового, а систематичного та тривалого впливу на організм людини шкідливих факторів, що є характерними для даного виду професії [34; с.253]. Тобто, під каліцтвом можна розуміти тілесне ушкодження, завдане внаслідок зовнішнього впливу на організм людини та результатом якого є ушкодження здоров'я.

Поняття "інші ушкодження здоров'я" охоплює будь-яке, не пов'язане з каліцтвом пошкодження здоров'я, що виникло внаслідок так званого загального захворювання. При цьому, дане загальне захворювання не пов'язане з специфікою професії, з травматичним впливом на організм людини, а є лише різновидом ушкодження здоров'я внаслідок недотримання заподіювачем шкоди встановлених правил та норм, наприклад, коли під час тривалого відключення опалення особа захворіла на застудну хворобу [11; с.347].

Право на охорону здоров'я закріплено актами законодавства про охорону здоров'я, що передбачає: необхідний життєвий рівень, наявність їжі, одягу, житла, медичного догляду та соціального обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини, безпечно для життя

навколишнє середовище, санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де особа мешкає; безпечні умови праці, навчання та відпочинку, кваліфіковану медичну допомогу та достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, проведення по бажанню незалежної медичної експертизи у разі не задоволення висновками державної медичної експертизи, або застосування до особи заходів примусового лікування. Спричинення шкоди життю та здоров'ю людини породжує зобов'язання відшкодувати, завдану духовними стражданнями, моральну шкоду. Проте порівняно із загальними умовами відшкодування завданої шкоди, цей вид деліктних зобов'язань наділений цілою низкою специфічних ознак [20].

Особливостями відшкодування моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я є: по-перше, шкода, завдається особистим немайновим благам людини, які визнані найвищою соціальною цінністю та підлягають посиленій охороні; по-друге, у зв'язку з тим, що у даному разі шкода завдається благам людини, які не підлягають грошовій оцінці, отже і втрати, яких зазнала у даному разі особа, не мають майнового розміру, і вони не можуть бути повноцінно компенсовані грошами; по-третє, така шкода не підлягає натуральному відшкодуванню, як не підлягає вона і повному відшкодуванню, з огляду на її абстрактний характер [3; ст.3].

Можна сказати, що наведені ознаки компенсації заподіяної шкоди, найбільш досконало розкривають особливості деліктного зобов'язання, де моральна шкода завдана такому об'єкту, як життя та здоров'я фізичної особи.

Згідно положень ЦКУ, моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, або у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів. Верховний Суд України моральну шкоду роз'яснює як втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, завданих фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [31].

Закон прямо не передбачає, що моральна шкода може бути відшкодована за невиконання договірних зобов'язань. Проте, незалежно від того було укладено договір чи ні, це порушення особистих немайнових прав особи буде мати ознаки деліктного правопорушення. У випадку, якщо шкода життю чи здоров'ю завдана при виконанні заподіювачем шкоди умов договору чи інших зобов'язань в силу прямої вказівки закону, має позадоговірний характер. Тоді зобов'язання заподіювача шкоди матимуть позадоговірний характер, оскільки порушено абсолютне право громадянина.

Особливістю відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях є специфічний суб'єкт, ним може бути особа, якій безпосередньо завдано шкоди незаконними діями, а також і близькі родичі особи. Пленум Верховного Суду України у пункті 12 постанови "Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи" № 2 від 7 лютого 2003 року включає до кола близьких родичів таких осіб: подружжя, батьків, дітей, рідних братів і сестер, діда, бабу та внуків [32], [20].

ВИСНОВОК ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Моральна шкода та порядок її відшкодування особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення є аналогічним до загальних правил, визначених у ЦКУ. Особливістю такого виду моральної шкоди є її настання внаслідок моральних страждань, що виникли на основі негативного впливу злочину. Загалом питання щодо відшкодування моральної шкоди особі, постраждалої внаслідок кримінального правопорушення є врегульованим нормами ККУ, КПКУ, ЦПКУ, ЦКУ, роз'ясненнями Верховного суду та тлумаченнями ЄСПЛ. Така деталізація та чітко визначений механізм правового регулювання зумовлені приведенням Україною законодавства у відповідність міжнародному договору, а саме Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

2. Відшкодування моральної шкоди, завданої особі незаконними діями осіб, що відносяться до органів досудового розслідування, прокуратури чи суду, характеризується наступними ознаками: - відшкодуванню підлягають лише визначені законом порушення прав; - моральна шкода відшкодовується за рахунок держави; - моральна шкода в деліктних зобов'язаннях відшкодовується незалежно від особи, що заподіяла шкоду.

3. Підставою для виникнення зобов'язання з відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях, завданої життю чи здоров'ю особи є встановлення факту вчинення правопорушення, заподіяння ним шкоди та вини заподіювача. При компенсації моральної шкоди, завданої фізичній особі пошкодженням здоров'я, необхідно враховувати випадок впливу факту заподіяння фізичної шкоди здоров'ю на духовні переживання близьких осіб.

ВИСНОВКИ

Здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано можливі вирішення проблем, що виникають при реалізації законодавства щодо відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях, а саме створення та нормативне врегулювання механізму реалізації права на компенсацію моральної шкоди, механізму розрахунку розміру моральної шкоди, що підлягає відшкодуванню, визначенню доказів, які будуть необхідними та належними при розгляді судом даної категорії справ.

За результатами проведеного дослідження було сформульовано наступні висновки:

1. Проаналізувавши законодавство України у сфері відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях очевидним є відсутність одного нормативного акту, що всесторонньо регулює відносини. Питання компенсації моральної шкоди міститься у великій кількості законодавчих актів, залежно від сфери суспільних відносин у якій особі було завдано збитків.

У чинному законодавстві України під моральною шкодою визначено певні немайнові витрати в наслідок спричинення фізичних чи моральних страждань, чи інших негативних явищ, що були заподіяні фізичній чи юридичній особі в наслідок здійснення правопорушення.

Специфічність реалізації права на відшкодування моральних збитків завданих у деліктних зобов'язаннях, призвела до виокремлення певних особливостей, що стосуються суб'єкта відшкодування, об'єкта, порядку доказування і форм відшкодування шкоди.

2. Проаналізувавши порядок та умови відшкодування моральної шкоди, визначила, що специфічність реалізації права на відшкодування моральних збитків завданих у деліктних зобов'язаннях, призвела до виокремлення певних особливостей, що стосуються суб'єкта відшкодування, об'єкта, порядку доказування і форм відшкодування шкоди.

Порядок визначення розміру компенсаційних виплат та доказова база при розгляді конкретної справи індивідуалізуються. Це спричинено тим, що кожна

особа індивідуально переживає моральні страждання і рівень шкоди завданий одній особі не буде тотожним моральним переживанням іншої особи, на що вказує практика ЄСПЛ.

3. Дослідивши національне законодавство України, судову практику, практику ЄСПЛ та регулювання відшкодування моральної шкоди у інших країнах, очевидним є неврегульованість нормативною базою в повній мірі всіх аспектів компенсації немайнової шкоди. Тому, суди при вирішенні справ мають всебічно досліджувати обставини та докази, керуватися та використовувати рішення ЄСПЛ та виконувати правила визначені у міжнародних угодах, що ратифіковані Україною.

4. Проаналізувавши нормативну базу щодо визначення питання відшкодування моральної шкоди потерпілій від кримінального правопорушення особі, дійшла висновку про належне законодавче врегулювання даної категорії відносин, наявність роз'яснень Верховного суду України та рішень ЄСПЛ, що тлумачать норми права.

Наявність інституту примирення є позитивним аспектом у сфері відшкодування моральної шкоди потерпілій особі, коли заподіювачем шкоди був неповнолітній, що вчинив кримінально каране діяння. Такі заходи можуть впливати на виправлення особи неповнолітнього і попередження вчинення нових протиправних діянь. А потерпіла особа окрім реалізації права на примирення може заявити цивільний позов про відшкодування моральних та матеріальних збитків. Це зменшує навантаження на судову систему так як, головною умовою є встановлення факту вчинення неповнолітнім суспільно-небезпечного діяння та фактичного визнання і усвідомлення неповнолітнім своєї вини, що не потребує додаткового доказування у процесі.

5. Проаналізувавши законодавство України з приводу відповідальності держави за завдану моральну шкоду незаконними діями службових органів та їх посадовими особами, дійшла висновку, що основною особливістю є саме суб'єкт, який компенсує шкоду. Держава є відповідальною перед постраждалою особою, в наслідок того, що порушення права було здійснено органами та

посадовими особами таких органів, яким делеговано функції держави, а отже вони діють від імені України. Різниця при відшкодуванні збитків є і у тому ким завдана шкода органом державної влади в цілому чи його посадовою особою. Також, у разі порушення прав у досліджуваній категорії справ, можливим є звернення особи до ЄСПЛ.

6. Провівши аналіз законодавства України та наукових праць вчених, дійшла висновку, що при відшкодуванні моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях, а саме у випадку коли моральна шкода завдана смертю особи, доцільно застосовувати презумпцію наявності та відшкодування моральної шкоди. Смерть фізичної особи стає обставиною, яка спричиняє негативні наслідки у вигляді душевних страждань та переживань у близьких родичів, інших осіб (які у встановленому законом порядку мають статус потерпілих), а отже і виникнення у них права на відшкодування моральної шкоди. Фіксування конкретного розміру компенсації моральної шкоди, завданої смертю потерпілого, на мою думку, є раціональним та повинно міститися у нормативному акті у вигляді конкретної суми, як це, наприклад, передбачено у законодавстві зарубіжних країн. З іншої сторони, таке визначення грошового еквіваленту страждань, може призвести до певних шахрайських дій зі сторони недобросовісних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія української юридичної думки: у 6 т. / гол. Ред. Шемшученко Ю.С. Київ: Видавничий дім "Юридична книга", 2002. Т.1.
2. Братель О.Г., Пилипенко С.А. Цивільне право України: посібник для підготовки до іспитів. Київ, 2010. 256 с.
3. Загальна декларація прав людини: Генеральна Асамблея ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 09.11.2020).
4. Зобов'язальне право України: підручник / за ред. Харитонова Є.О., Голубєва Н.Ю. Одеса: Національний університет "Одеська юридична академія". 2019 р.
5. Карабет та інші проти України: ЄСПЛ, рішення у справі № 38906/07, № 52025/07 від 17.01.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69#Text (дата звернення: 09.11.2020).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2020)
7. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.09.2020).
8. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08> (дата звернення: 10.10.2020).
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.10.2020).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.12.2020).
11. Мазур О.С. Цивільне право України: навчальний посібник. Київ, 2006. С.382.
12. Методичні рекомендації Міністерства юстиції України щодо

застосування цивільного законодавства про відшкодування моральної шкоди, 2015. URL: http://just.cg.gov.ua/web_docs/2950/2016/02/docs/Цивільне%20законодавство%20України%20про%20відшкодування%20моральної%20шкоди.pdf (дата звернення: 02.10.2020).

13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 10.11.2020).

14. Постанова Великої палати ВСУ від 16.01.2019 р. у справі 439/397/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79298600> (дата звернення 12.10.2020).

15. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. №3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 12.11.2020).

16. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. №3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

17. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

18. Про жертви нацистських переслідувань: Закон України від 23.03.2000 р. № 1584-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1584-14#Text> (дата звернення: 18.11.2020).

19. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 18.11.2020).

20. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного суду України N 9 від 01.11.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення: 21.11.2020).

21. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення:

21.10.2020).

22. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. №393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.11.2020).

23. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 р. N 2245-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14> (дата звернення: 18.10.2020).

24. Про обов'язкове державне страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 р. № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text> (дата звернення: 18.10.2020).

25. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 18.10.2020).

26. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 18.10.2020).

27. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України від 16.06.1999 р. № 752-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14> (дата звернення: 17.11.2020).

28. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>(дата звернення 12.10.2020).

29. Про регулювання діяльності з визначення моральної (немайнової) шкоди: Проект Закону України від 23.05.2018 р. №8396 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6H800A.html (дата звернення 12.11.2020).

30. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.10.2020).

31. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду від 31.03.1995 р. №4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 20.10.2020).

32. Про судову практику с правах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму ВСУ від 07.02.2003 р. №2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 10.11.2020).

33. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 10.11.2020).

34. Хавронюк М.І. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. Навчальний посібник. Парламент: 1999. С. 544.

35. Цивільне право: підручник: 1 т. / за ред. Борисова В.І., Спасибо-Фатєєва І.В., Яроцький В.Л. Харків: Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого", 2011. С.656

36. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.11.2020).

37. Цивільний процес України: академічний курс: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Ред. С.Я. Фурси. Київ. 2009. С.848.

38. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. №1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.11.2020).

39. Шигапова Е. Аспекти відшкодування моральної шкоди в практиці Європейського суду з прав людини. Підприємництво, господарство і право. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2018. <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/12/19.pdf> (дата звернення 10.10.2020).

40. Шимон С.І. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: У 2 т. / За заг. ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2011. Т. 1 С. 831.